

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА
Кафедра майстерності актора

АНОТАЦІЯ

До творчого проєкту

**Захист сценічного образу Торвальда Хельмера в дипломній виставі за
п'єсою Генріка Ібсена «Ляльковий дім»
На здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»**

Виконав:

Здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»
Спеціалізація 026 «Сценічне мистецтво»
Святослав МАСАЛЬСЬКИЙ

Керівник творчого проєкту:

старший викладач кафедри майстерності
актора ХДАК,
Заслужений артист України
Павло КУЧИН

Рецензент:

режисер-постановник
Харківського академічного
театру музичної комедії,
заслужений діяч мистецтв України
Олександр Миколайович ДРАЧОВ

Допущено до захисту

Зав. кафедри _____/Віталій МІЗЯК/

11 червня 2025 року

Харків 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 «Аналіз літературно-художнього джерела».....	5
1.1 Аналіз життєвого та творчого шляху автора Генріка Ібсена.....	5
1.2 Історія написання та особливості художнього втілення драматургічного твору «Ляльковий дім».....	8
1.3 Розбір основних подій п'єси згідно розвитку сюжету.....	10
РОЗДІЛ 2 «Методика роботи над сценічним образом».....	15
2.1 Характеристика та аналіз образу Торвальда: психологічний портрет та мотивації.....	15
2.2 Образ Торвальда та його взаємовідносини з іншими персонажами.....	18
2.3 Надзавдання та наскрізна дія, ідея ролі.....	21
РОЗДІЛ 3 «Сценічне втілення образу».....	23
3.1 Використання виразних засобів для становлення сценічного образу (голосова та пластична характеристики, темпоритм ролі).....	23
3.2 Зовнішня робота над роллю. Грим. Зачіска. Аксесуари.....	26
ВИСНОВКИ.....	30
Список використаних джерел:.....	32
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

У сучасному театрі велике значення має не лише сюжет, а й глибокий аналіз поведінки персонажів, їхніх внутрішніх переживань та взаємодії з навколишнім середовищем. Саме такий підхід – зосередження на психології персонажів – допомагає створювати сильні, емоційно насичені вистави. Це особливо помітно в драматургії Генріка Ібсена, зокрема в його п'єсі «Ляльковий дім». Вона стала справжнім проривом для свого часу та однією з перших драм, яка винесла на сцену внутрішній світ героїні, її сумніви, мрії та боротьбу з обставинами. Ібсен показує, як людина, яка зовні здається щасливою, може мати глибокі внутрішні конфлікти.

У «Ляльковому домі» Нора проходить складний шлях – від слухняної дружини до жінки, яка приймає складне, але самостійне рішення. У центрі історії не просто подружнє життя, а протистояння особистості та соціальних норм, пошук себе та права на власний голос. Таким чином, Ібсен фактично заклав основи нового типу драматургії — психологічної та соціальної водночас, що вплинуло на цілу течію в театральному мистецтві кінця XIX століття.

Актуальність дослідження образу Торвальда Хельмера розкривається в його патріархальній моделі влади: ієрархія у стосунках, виявлення штучності у відносинах між чоловіком та жінкою, виявлення сформованих чоловічих комплексів та страхів, вплив суспільства на формування людських думок та переконань. При втіленні персонажа також розкриваються питання психологічного насильства чоловіка над дружиною, диктатури в сім'ї, що прикривається штучною турботою, егоїзму, порожніх обіцянок заради підвищення свого статусу, зради коханої людини задля власного благополуччя та, як наслідок, розриву стосунків і пошуку справжнього сенсу шлюбу.

Мета цього проєкту полягає у вивченні теоретичних матеріалів та їх використанні для створення цілісного сценічного образу Торвальда Хельмера в контексті дипломної вистави «Ляльковий дім», оволодінні певним рівнем

акторської майстерності, пошуку внутрішнього світу людини та його практичного втілення за допомогою засобів сценічної виразності.

Для досягнення мети передбачається виконання наступних **завдань**:

- Дослідити життя та творчість Генріка Ібсена.
- Проаналізувати художнє втілення та історію написання п'єси «Ляльковий дім».
- Визначити ключові події п'єси та психологічні конфлікти, що лежать в основі драматичного твору.
- Створити психологічний портрет персонажа Торвальда Хельмера.
- Встановити взаємозв'язок досліджуваного персонажа з іншими героями.
- Визначити надзавдання та наскрізну дію ролі Торвальда Хельмера в контексті цілісної драматургічної структури, знайти ідею, яку актор хоче донести до глядача, виконуючи роль Торвальда.
- Практично втілити розроблений сценічний образ під час репетиційного процесу.
- Дослідити історичний аспект та створити зовнішність персонажа Торвальда Хельмера за допомогою костюма, гриму, зачіски, аксесуарів та реквізиту. Оформити сценічний простір.

РОЗДІЛ 1 «Аналіз літературно-художнього джерела»

1.1 Аналіз життєвого та творчого шляху автора Генріка Ібсена

Гра актора на сцені – це лише кінцевий результат його роботи над роллю, а також командної співпраці з режисером та іншими виконавцями. Перш ніж актор починає втілювати свого персонажа, необхідно пройти етап детального аналізу авторського твору. П'єса Генріка Ібсена «Ляльковий дім» та його життєвий і творчий шлях є предметом подальшого дослідження, оскільки прочитання основного драматичного твору недостатньо для якісного дослідження подій у п'єсі. Це поверхневий аналіз, іншими словами – дилетантство, чревате недостатньою глибиною проникнення в сценічний образ. Щоб уникнути таких наслідків, необхідно вивчити біографію автора та спробувати зрозуміти хід його думок під час написання твору, з точки зору часу, в якому жив драматург.

Для актора розуміння тодішнього суспільного ладу є необхідним, оскільки від цього залежить актуальність проблем, які піднімаються у п'єсі, а також, що не менш важливо, підбір засобів сценічної виразності, для відповідного втілення епохи, в якій відбуваються основні події п'єси, або навпаки, їх адаптація до сьогодення.

Роки життя Генріка Ібсена 20 березня 1828 – 23 травня 1906 (78 років), країна проживання – Норвегія. Драматург, поет, режисер і один із засновників сучасної європейської драми народився в портовому місті Шієн на півдні Норвегії. Він мав аристократичне походження: його батько, Кнуд Ібсен, був біржовим чиновником, але згодом збанкрутував, тому з раннього віку майбутньому драматургу довелося пережити економічні труднощі в сім'ї. У п'ятнадцять років він був змушений працювати помічником фармацевта, але вже в такому юному віці почав пробувати себе в написанні віршів сентиментального та романтичного характеру.

Коли ми говоримо про Ібсена, неможливо не згадати події 1848 року. Це був дуже бурхливий час для всієї Європи: революції, протести, прагнення до свободи – все це буквально кипіло в різних країнах. У Франції, Німеччині, Австрії, Італії люди виходили на вулиці, боролися за права, за зміни, за те, щоб їхній голос був почутий. І саме в цей період молодому Генріку Ібсену було двадцять. Він, як і багато молодих людей, уважно стежив за тим, що відбувалося у світі. Це не могло не вплинути на його світогляд.

Під враженням революційних настроїв Ібсен почав шукати паралелі в минулому. Так з'явилася його перша п'єса – «Катіліна» (1849), де він звертається до давньоримського персонажа – Катіліни, який виступає проти несправедливості. Ібсен бачив у ньому не просто історичну постать, а символ людини, яка бореться з системою.

Ці події допомогли Ібсену сформувати уявлення про роль митця як людини, яка має вплив на суспільство. Він почав розуміти, що письменник не просто розважає – він порушує важливі питання, говорить про проблеми, яких інші бояться торкатися.

У 1850 році Ібсен переїхав до Христианії (сьогодні – Осло), де розпочав свій шлях як професійний драматург. Він працював в театрі, пробував себе і як актор, і як режисер. З 1850 по 1857 рік він служив у театрі Принца в Бергені. Саме там він побачив, як виглядає театр зсередини. Робота була нелегкою, але вона дала йому багато досвіду.

У 1864 році Ібсен переїхав до Копенгагена. Саме тоді його стиль змінився. Він більше не писав романтичних п'єс про античність — його цікавило сьогодення, живі люди та їхні проблеми. У п'єсах «Бранд» (1866) та «Пер Гюнт» (1866) вже з'явилися теми, які згодом стануть основою для його основних творів: моральний вибір, конфлікт із суспільством та внутрішні переживання персонажів.

Ібсен поступово відійшов від ідеалізму та перейшов до реалізму. Його п'єси почали показувати реальне життя — з усіма його труднощами, непорозуміннями та сумнівами.

У 1870-х та 1880-х роках він написав так звані «соціальні драми», найвідоміша з яких — «Ляльковий дім» (1879). Тут він особливо гостро порушує питання свободи особистості. Через персонажа Торвальда Хельмера Ібсен показує, як система змушує людину жити за певними правилами, навіть якщо це робить її нещасною. Торвальд — типовий представник буржуазії: він вважає, що все має бути так, як є, і не розуміє, чому його дружина може мати власні думки та бажання.

Загалом, у своїй творчості Ібсен намагається знайти баланс між формою та змістом. Його хвилює не лише те, як виглядає п'єса, а й те, що вона говорить глядачеві. Його п'єси — це заклик до роздумів, до внутрішнього пошуку, до мужності бути собою навіть тоді, коли це важко.

Торвальд Хельмер — один із тих персонажів, через яких Ібсен показує: драматургія — це не лише сюжет, а й розкриття людської душі, її боротьби, слабкостей та надій.

1.2 Історія написання та особливості художнього втілення драматургічного твору «Ляльковий дім»

Ідея написати «Ляльковий дім» не виникла у Генріка Ібсена з нізвідки. У 1870-х роках Норвегія переживала серйозні зміни в суспільному житті — змінювалося ставлення до ролі жінки, з'являлися нові погляди на шлюб, батьківство та особисту свободу. Сам Ібсен у той час перебував у творчому пошуку. У своєму щоденнику він писав: «Я відчуваю, ніби працюю в кайданах власних сумнівів» [9, с. 112]. Саме в такому стані він розпочав роботу над п'єсою.

Додатковим поштовхом стала стаття юриста Анни Фрогнер, опублікована в газеті «Christiania-Posten». Вона проаналізувала законодавство того часу, яке значно обмежувало права жінок — особливо матерів-одиначок та жінок, які хотіли бути опікунами своїх дітей. За законами того часу жінці не дозволялося підписувати офіційні документи, вести справи від імені своїх дітей або розпоряджатися спадщиною без дозволу чоловіка чи іншого офіційного чоловічого «опікуна».

Фрогнер наводила конкретні приклади з власного життя. Наприклад, вдова пані Ларсен не могла продати свій будинок, щоб оплатити навчання сина, поки її брат не схвалив угоду в суді. А інша жінка, пані Свендсен, втратила частину свого доходу, оскільки не могла офіційно наймати працівників для свого дитячого садка без згоди чоловіка. Ібсена вразили ці випадки. Він бачив, як закон змушував жінку залишатися в залежному становищі, навіть якщо вона була сильною, відповідальною та незалежною.

У «Ляльковому домі» він переносить цю ідею на сцену. Його героїня, Нора, хоча й вчинила відважно, взявши на себе борг, щоб врятувати життя чоловіка, змушена приховувати свій вчинок, бо її не сприймають як рівноправного партнера. Усі рішення за неї приймає Торвальд. І це дуже точно

передає атмосферу тогочасного суспільства, де жінка була ніби під «опікою» – не лише юридично, а й морально.

Що стосується композиції п'єси, то Ібсен також зробив тут важливий крок. Він відмовився від так званих «трьох єдностей» – коли дія має відбуватися в одному місці, протягом одного дня та з однією сюжетною лінією. Але водночас він зберіг логічну та чітку структуру з трьох дій. Все відбувається в будинку Хельмерів – на перший погляд, затишному та впорядкованому. Але в міру розвитку дії стає зрозуміло, що це лише зовнішній фасад.

Навіть сама назва «Ляльковий дім» – це вже метафора. Вона натякає, що героїня живе у штучному світі, де зовні все прекрасне та правильне, але без глибини та щирості. Нора подібна до ляльки, якою керують. А кімната, в якій вона перебуває майже всю п'єсу, є символом клітки, де вона змушена грати свою роль.

Ібсен використовує багато символічних деталей. Наприклад, ялинка спочатку яскрава та прикрашена, а пізніше розібрана та суха. Це також стосується стану героїні. Все це дозволяє нам стверджувати, що «Ляльковий дім» – це не просто побутова драма, а дуже продуманий твір, де форма та зміст працюють разом, щоб показати боротьбу особистості за право бути собою.

1.3 Розбір основних подій п'єси згідно розвитку сюжету

П'єсу «Ляльковий дім» побудовано на динамічному чергуванні конфліктних ситуацій, які поступово виводять героїв до відкритого протистояння соціальним нормам.

Дія 1. Відкривається сцена у світлому, святковому будинку Хельмерів. Знайомство з побутом сім'ї: Нора, яка тільки що прийшла з вулиці, тримає в руках велику кількість пакунків, яка вона придбала в якості подарунків для дітей та свого чоловіка. Дія п'єси починають розвертатись напередодні святвечора, однак це не єдине свято, яке на них чекає. Торвальд не так давно отримав підвищення на роботі і став директором банку. Ця подія відбувається поза сюжетом п'єси, але вона відіграє важливе значення, оскільки це по впливає не тільки на подружжя Хельмерів, а й на інших персонажів, які згодом завітають в будинок. Демонструється зовнішній оптимізм та турботливість про сім'ю. Торвальд називає свою дружину пестливими іменами: білочкою, жайворонком, тощо. Аналізуючи розмови Хельмера з Норою, можна прослідити домінантність та зверхність чоловіка в родині. Хоч і не відразу, але все далі з розвитком подій п'єси у спостерігача виникає відчуття дисонансу, що в цій родині не все так просто, як може здатися на перший погляд. При появі нового персонажа, давньої подруги Нори - Кристини Фру Лінне, розкривається все більше деталей сумісного життя Хельмерів. Виявляється що задовго до подій п'єси, Торвальд сильно захворів від ревматизму, тому наказом лікарів була відпустка та відпочинок у теплому кліматі. Однак це коштувало б сказаних грошей, і родина Хельмерів не мала таких можливостей. До того ж Нора була вагітна. Єдиним рішенням залишалось попросити батька головної героїні допомогти з коштами. Саме таку історію Нора розповідає Кристині на початку, але у ході розмови, головна героїня невмозі перебороти свою гордість від вчинку, який напряду врятував життя її чоловіку, адже вона сама дістала ці гроші. Виявляється батько Нори не допомагав родині Хельмерів. Норі довелося від цього відмовитись, оскільки це сильно його стурбувало б, але невдовзі тато

Нори все одно помер. Яким чином Фру Хельмер дістала гроші для гості залишається загадкою. Наступний персонаж, який заявляє про себе - приватний повірений Нільс Кrogстад. Він є колишнім чоловіком Фру Лінне, і вони впізнають один одного, хоча в них не буде можливості поговорити аж до останньої дії п'єси. Також можна побачити упереджене ставлення всіх персонажів до Кrogстада, він виступає у ролі антагоніста на початку, але пізніше змінить цю роль. Наступний персонаж, який виступає на контрасті, лікар Ранк, до якого у Нори особливо лояльне відношення. У персонажів виникає розмова, при якій у доктора та Фру Лінне виникає цікаве питання: «що таке суспільство?» [9 с. 20]. Не почувши відповідь, слова Ранка перериває сміх Нори. Вона відчула радість та надію, коли дізналася від лікаря, що пан Нільс є підлеглим її чоловіка в банку. Користуючись нагодою, Нора допомагає своїй подрузі знайти роботу під керівництвом Торвальда, коли той знайомиться з Фру Лінне. Герої покидають будинок, крім Нори. У наступній сцені, Кrogстад без дозволу заходить в кімнату з проханням допомогти йому. Він вимагає, аби Фру Хельмер використала свій вплив на чоловіка, аби той зберіг своє місце на роботі. З їх розмови можна виокремити наступні важливі події: Торвальд намагається позбутися Кrogстада, поставивши на його місце Кристину, а Нора, заборгувала в Нільса гроші і крім того, підробила підпис. Це зізнання стає ґрунтом для шантажу, і якщо Нора не погодиться на співпрацю, її чоловік про все дізнається. Посіявши тривогу в серці головної героїні, Кrogстад уходить. І майже одразу до дому повертається глава сімейства. Він підмічає минувшу присутність Нільса. Нора намагається приховати це, однак, марно. Хельмер одразу здогадується про спробу маніпулювати його дружиною, проте він відмовляється від компромісу і просить Нору більше не піднімати цю тему. Через це їй стає цікаво, чому виникає негативне ставлення до Кrogстада, і в ході розмови з чоловіком викривається, що раніше Нільс був запідозрений у підробці документів, і хоч йому вдалося уникнути покарання, його репутація була практично знищена. Хельмер також додає власну огиду до Кrogстада, оскільки вважає його морально зіпсованим, через те що він отруює свою сім'ю брехнею

та лицемірством. Нора вражена цими словами, і починає сильно переживати за своїх дітей, і вирішує навіть не бачитися з ними, аби не заразити їх своїм злочином.

Дія 2. Дедалі все більше під поверхневою легкістю криється нервозність через борг таємної позики у конторника Кrogстада. З початку другої дії у Норі розвивається тривога і параноя. Цей контраст вводить тему подвійної гри – зовнішньої «ляльковості» у розмові головної героїні з своїм чоловіком й внутрішнього напруження на самоті. У першій сцені Нора розмовляє з Анною Марією, розкривається минуле няні та їх відносини, і Нора морально готується до того, щоб залишити своїх дітей їй на опікунство. З'являється Фру Лінне і Нора просить свою подругу про допомогу - полагодити маскарадний костюм. Пізніше ми дізнаємось, що родина збирається на костюмований вечір до пана Стенбурга, консула, який живе на другому поверсі будинка. Однак Фру Лінне непокоїть можливий нерозважливий вчинок Норі. Вона висловлює свої підозри, що доктор Ранк є коханцем Фру Хельмер, і радить Норі «виплутатися з цієї історії» [9, с. 39]. Нора вражена таким припущені, і запевняє Кристину, що це було б невимовно важко для неї, але це спонукає у головної героїні ідею: попросити лікаря Ранка про допомогу. Так і не дізнавшись правди, Фру Лінне залишає свою подругу, оскільки з роботи повернувся Торвальд, який «не любить щоб при ньому шили» [9, с. 40], але Кристина обіцяє подрузі повернутися до цього питання. У ході діалогу, Нора, в супереч проханням чоловіка, продовжує наполягати на реабілітації Кrogстада. Через це, Хельмер викриває первинну причину його неприязні до Кrogстада, страх втратити повагу від своїх підлеглих: «ми з ним знайомі з юності. Це одне з тих покvapливих юнацьких знайомств, через які людина потім часто потрапляє в незручне становище. Так, я не приховую від тебе, ми з ним навіть на “ти”, він такий безтактний, що й не думає приховувати цього при інших. Навпаки, він вважає, що це дає йому право бути фамільярним, він раз у раз козирає своїм “ти”, ти, Хельмер». Це мене найбільше обурює. Він може зробити моє становище в банку просто нестерпним.» [9, с. 43]. Нора здивована такими

міркуваннями і називає їх дріб'язковими. Ці слова сильно зачіпають Торвальда, через що він відправляє листа Кругстаду про його звільнення. Через це внутрішня напруга Нори ще більше зростає - вона боїться Кругстада. Торвальд заспокоює її, і обіцяє взяти всю відповідальність на себе. Повертаючись до роботи, Хельмер наказує Норі прорепетирувати її танок, тарантеллу, яку вона пізніше зтанцює на балу. Далі в гості до своїх друзів завітає доктор Ранк. У ході їх розмови з Норою виявляється, що: лікар кохає Фру Хельмер, йому залишилося жити кілька місяців і його хвороба невиліковна, саме тому він вирішує зізнатися Норі в своїх почуттях. Таке потрясіння сильно впливає на головну героїню, і вона відмовляється від прохання про допомогу. Раптом їх розмову перериває прийшовший Кругстад. У наступній сцені все більше розкривається мотивація Нільса: він, як і Нора, колись здійснив злочин заради кохання, і тепер, аби відновити своє становище, йому необхідно мати посаду в банку, оскільки від нього залежить благополуччя його дітей. Але головній героїні не вдається вплинути на чоловіка, через що Кругстад вимушений діяти радикально, і залишає листа про злочин Нори в скриньці Хельмерів. Внутрішня напруга Нори досягає кульмінації. Саме в цей момент повертається Фру Лінне, і нарешті вона дізнається всю правду від подруги. Кристина вирішує допомогти, і відправляє до Кругстада з розмовою. Слідом за її виходом до Нори вертаються Торвальд і лікар Ранк. У фінальній сцені Хельмер вражений неготовністю своєї дружини до завтрашнього виступу і вирішує прорепетирувати тарантеллу. Для Нори, це стає танком смерті, ніби від нього залежить її життя. У фіналі Нора рахує години життя, які залишилися до того як станеться диво. Саме після цього її життя буде закінчено.

Дія 3. У першій сцені ми бачимо розмову Кругстада з Кристиною. Після неї вони вирішують стати новою сім'єю. Ніль хоче повернути свого шантажного листа, але Фру Лінне зупиняє його, аби позбавити родину Хельмерів всіх таємниць. Кругстад погоджується, але вирішує повернути боргове зобов'язання наступним листом, і відправляє додому. Зі святкового вечора повертаються Хельмери. Після короткої розмови Фру Лінне залишає їх

на самоті, і Торвальд починає проявляти інтимний інтерес до своєї дружини, але Нора відмовляє йому. Трохи згодом у двері стукає доктор Ранк. У ході їх розмови, лікарю вдається попроситися з Норою, але Хельмер цього не помічає. Він дізнається про це після уходу лікаря, коли разом з іншими листами Торвальд дістане візитні картки з чорним хрестом. Це шокує його на мить, але після цього він знову намагається зблизитися зі своєю дружиною. Нора спирається на почуття моралі у свого чоловіка, і він відступає у свій офіс, щоб прочитати листи. Для головної героїні це виявляються останні миті життя, і вона хоче покинути дім, аби покінчити з життям. В останню мить її зупиняє наляканий та розлючений Торвальд. Він про все дізнався, і його маска благородності зникла. Нора побачила, що її чоловік не той за кого вона його вважала. І наступної миті розноситься двірний дзвоник. Кrogстад залишає листа з борговим зобов'язанням Нори. Коли Торвальд його відкриває, він миттєво змінює свій настрій, радісно вигукує: «Врятований! Норо, я врятований!» [9, с. 79]. Однак головна героїня не розділяє такої радості. У їх наступному діалозі вона розповідає про свої почуття та переживання. Вона приймає рішення залишити цей дім для того, щоб зрозуміти себе саму і нарешті, стати окремою особистістю. Спочатку Торвальд намагається зупинити її, але згодом сам бачить, що втратив її кохання. Коли Нора уходить, Хельмер залишається на самоті, але в останню мить з'являється невеликий промінчик надії: «Найбільше диво?» [9, с. 88]. Ці слова вказують на відкритий фінал.

Таким чином, ланцюг сюжетних подій будується за принципом ескалації психологічного конфлікту, де кожна дія розкриває новий шар соціальних і внутрішніх обмежень героїв та веде до трансформації Нори з «ляльки» на рівноправного учасника власного життя.

РОЗДІЛ 2 «Методика роботи над сценічним образом»

2.1 Характеристика та аналіз образу Торвальда: психологічний портрет та мотивації

Щоб краще зрозуміти персонажа, над яким працює актор, важливо спробувати уявити, якою може бути його біографія, який у нього характер, що ним рухає, як він бачить світ. У п'єсі Генріка Ібсена «Ляльковий дім» Торвальд Хельмер є однією з ключових фігур, тому актор, який виконує цю роль, повинен глибоко зануритися в його внутрішній світ.

Торвальд — чоловік років сорока. Скоріше за все, він виріс у досить суворій і консервативній родині, де цінувались дисципліна, порядок і хороша репутація. Ймовірно, з дитинства він бачив, як важливо тримати себе в рамках, не виставляти проблеми на показ, і як потрібно «будувати кар'єру». Згодом він поступив до юридичного університету, де познайомився з Нільсом Крогстадом, та затоваришував з ним. Після закінчення вищого навчального закладу, Торвальд влаштувався адвокатом, і брався лише за «чисті» справи. Під час своєї роботи він познайомився з батьком Нори, ймовірно беручись за його справу і отримавши перемогу в суді, і той вирішує віддати за Хельмера свою доньку, Нору. Згодом Торвальд залишить посаду в міністерстві і влаштується конторником в банку. Ці зміни вимагали від нього більшої віддачі роботі, аби здобути місце покраще. У решті решт, через перевтому та постійну працю в сирому та темному кабінеті, Торвальд захворює. Ймовірно, це туберкульоз, тому лікарі рекомендують відпочинок в теплому кліматі де багато сонця і свіжого повітря. Тому батько Нори допомагає сім'ї Хельмерів з коштами (принаймні Торвальд в цьому переконаний) і вони відправляються на острів Капрі, Італія. Пробувши там цілий рік, Торвальд остаточно одужує, і вони повертаються назад до Норвегії. Під час відпустки до Італії у молодого подружжя народжується хлопчик Івар, а трохи згодом Нора народить ще двох дітей: Боба і Емму. Важка праця Торвальда не залишилась непоміченою і він швидко піднімається по кар'єрній драбині. За лояльне ставлення керівництва можна подякувати честолубство Хельмера та його цілковитій відданості у

роботі. На початок дій у п'єсі Торвальд отримав посаду директора банку, що стає справжнім святом для його родини.

Для нього сім'я – це не просто близькі люди, а ціла система, в якій все має бути на своєму місці: чоловік – голова, жінка – опора. Він вважає, що забезпечення сім'ї – його головний обов'язок, а дружина має бути слухняною та турботливою. Його любов до Нори часто проявляється у зменшувальних іменах, які він їй дає: «жайворонок», «білочка», «лялечка». Але за цими ніжностями криється певна зверхність.

Торвальд – людина правил. Для нього дуже важливо, як все виглядає зовні: яка думка в суспільстві, що скажуть його колеги, як зі сторони виглядає його родина. Він переконаний, що закон – це найважливіше, і навіть коли дізнається, що Нора підробила підпис, щоб врятувати йому життя, спочатку обурюється тим, що це злочин, а не тим, чому вона це зробила. Він каже: «Мене певрно запідозрять у тому, що я знав про твій злочин! Певно подумають що за твоєю спиною стояв я сам...» [9, с. 77] — і таким чином підкреслює, що репутація для нього важливіша за моральну сторону вчинку.

Торвальд не бачить або не хоче бачити внутрішнього світу Нори. Він звик до того, що все стабільно та зрозуміло. А Нора, яка прагне змін, викликає в нього розгубленість, нерозуміння і навіть страх. Йому легше думати, що вона «нерозумна дитина», ніж сприймати її як рівну собі.

Головне, чого прагне Торвальд, — це стабільність. Йому важливо, щоб його сім'я була зразковою, а він сам був прикладом для інших. Через це він намагається контролювати все: фінанси, поведінку Нори, виховання дітей. Його страх — хаос, публічний скандал або втрата поваги. Ось чому він діє не з ненависті чи зла, а через нерозуміння того, що життя складніше за набір правил.

Працюючи над образом Торвальда, я побачив у ньому не стільки негативного героя, як це може здатися на перший погляд, а скоріше людину, яка просто не встигає за змінами. Він — продукт свого часу, який не може впоратися з новою реальністю. Його внутрішній конфлікт і нездатність

зрозуміти дружину — ось що робить цей образ особливо драматичним і складним для сценічного втілення.

2.2 Образ Торвальда та його взаємовідносини з іншими персонажами

Щоб повноцінно створити сценічний образ Торвальда, важливо не лише зрозуміти його особистість, а й прослідкувати його взаємовідносини з іншими персонажами, які між ними стосунки та як ці стосунки змінюються протягом п'єси.

Нора — дружина. Стосунки Торвальда з Норою на перший погляд здаються дуже ніжними. Він розмовляє з нею ніжно, називає її милими прізвиськами, постійно нагадує їй, що вона «його скарб» або «милий жайворонок». Але за цими словами часто ховається ставлення до Нори, як до дитини, яку потрібно виховувати та контролювати. Їхній шлюб — це не рівноправне партнерство, а структура, де чоловік — голова, а жінка — прикраса та помічниця. Торвальд хоче бачити Нору безтурботною, слухняною, життєрадісною. Але коли ситуація стає критичною, він не в змозі її підтримати. Його першою реакцією на відкриття правди є страх за себе та гнів на Нору, а не співчуття до її складного становища. Це показує справжню глибину їхньої дистанції.

Доктор Ранк — близький друг. Торвальд має давні та, здавалося б, щирі стосунки з доктором Ранком. Вони часто проводять час разом, обговорюють справи, навіть відпустку. Торвальд сприймає Ранка як людину, з якою можна розслабитися, поговорити без формальностей. Однак ці стосунки все ж залишаються в межах пристойності — вони не переростають у справжню довіру. Торвальд не знає, наскільки тяжко хворий Ранк, і не розуміє, що він закоханий у Нору. Можна сказати, що їхня дружба — це типова дружба чоловіків того часу: без емоційної глибини, радше повсякденна, з обмеженнями.

Крогстад — знайомий з юності, ворог. Крогстад і Торвальд знають один одного давно, але їхні стосунки не можна назвати дружніми. Торвальд зверхньо дивиться на Крогстада, бо в минулому він мав проблеми із законом. Торвальд вважає, що така людина не має морального права працювати в банку, і намагається звільнити його. Він не хоче, щоб хтось зіпсував репутацію установи, якою він керує. Тут знову проявляється головна риса Торвальда —

бажання підтримувати зовнішній порядок і «пристойність» будь-якою ціною. Йому байдуже, що Кrogстад тепер живе по-іншому, він бачить лише минуле. Більше того, коли Торвальд розкриває обставину, через яку він не може залишити Кrogстада, виявляється, що він боїться саме за свою репутацію. Він вкрай не любить фамільярності з боку Нільса, бо тоді оточуючі можуть впізнати його старого знайомого.

Фру Лінне — знайома Нори. Торвальд спілкується з нею ввічливо, але з певною холоднокрівністю. Для нього вона — незначна людина, подруга його дружини, яка з'явилася несподівано. Його не особливо цікавить її життя чи почуття. Але коли виявляється, що вона може допомогти вирішити проблему з Кrogстадом, його ставлення дещо змінюється — але знову ж таки, не на рівні емпатії, а з точки зору користі.

Анна-Марія — няня. Анна-Марія — другорядна фігура, і стосунки Торвальда з нею практично не розкриваються. Він майже її не помічає. Це, до речі, ще один важливий момент у побудові образу — Торвальд бачить лише «важливих» для нього людей, не помічає тих, хто виконує «низькорівневу» роль у будинку. Для нього Анна-Марія — частина повсякденного життя, а не людина.

Діти — Івар, Боб та Емма. Діти Торвальда та Нори не з'являються на сцені як активні персонажі, але їхня присутність постійно відчувається. Для Торвальда вони є частиною ідеальної сімейної картини. Він бачить у дітях доказ того, що його сімейне життя правильне, впорядковане. Він хоче, щоб вони вирости слухняними, ввічливими, добрими громадянами. Однак ці ідеї ґрунтуються радше на традиційних уявленнях про виховання дітей, ніж на реальному емоційному зв'язку. Важливо, що він не приділяє багато уваги особисто дітям — цим займається Нора та Анна-Марія.

Консул Стенбург. Хоча цей персонаж не бере участі в подіях п'єси, його присутність згадується і слугує важливим елементом соціального фону. Стенбург є прикладом того, як суспільство може «шпигувати» за внутрішнім життям сім'ї, навіть не втручаючись безпосередньо. Торвальд, говорячи про нього, виявляє стурбованість щодо готовності дружини до маскарадного вечора.

Це підкреслює його залежність від зовнішнього погляду та страх втратити репутацію.

У п'єсі багато уваги приділяється тому, як Торвальд хоче виглядати в очах інших. Наприклад, банківських службовців. Вони не мають конкретних імен чи діалогів, а виступають узагальненим образом соціального контролю. Торвальд постійно намагається відповідати їхнім очікуванням, підтримувати імідж авторитетного лідера. Він боїться скандалу, оскільки це може вплинути на його становище в колективі. Актору важливо пам'ятати про цю «невидиму аудиторію», яка присутня в думках Торвальда і часто спрямовує його дії.

Отже, у своїх стосунках з кожним персонажем Торвальд поводить себе по-різному, але завжди залишається в межах певного порядку, який він сам для себе створив. Усі ці стосунки подібні до пазла, з якого складається його образ. Для актора дуже важливо бачити ці нюанси, бо вони роблять персонажа живим і справжнім.

2.3 Надзавдання та наскрізна дія, ідея ролі

Працюючи над роллю, важливо самостійно визначити, яка головна мета героя у виставі та які внутрішні імпульси штовхають його до дії. Саме ці елементи — надзавдання та наскрізна дія — допомагають акторові побудувати логіку поведінки персонажа на сцені, зробити її цілісною, природною та переконливою.

Надзавдання Торвальда можна сформулювати так: «зберегти свій ідеальний світ». Він прагне жити в системі, де все на своєму місці: його кар'єра розвивається, його сім'я виглядає зразково, його дружина ніжна та слухняна, а він сам — авторитетна та стабільна фігура. Це бажання іноді виглядає як занепокоєння, але насправді воно тісно пов'язане зі страхом змін та втрати контролю. Торвальд боїться, що будь-який конфлікт чи відхилення від звичного ритму може порушити цю систему.

Окрім надмірного завдання та наскрізної дії, актор повинен чітко усвідомлювати, яку головну ідею несе його персонаж для глядача. Граючи Торвальда, важливо показати не просто чоловіка, який керує сім'єю, а цілу систему патріархальних стосунків, де «турбота» є формою контролю, а любов — інструментом влади.

Виходячи із надзавдання, наскрізну дію Торвальда можна охарактеризувати як «утримання». Протягом усієї п'єси він намагається зберегти стабільність: контролює фінанси, приймає рішення за дружину, бореться з тими, хто, на його думку, загрожує порядку (наприклад, Крогстад), намагається переконати Нору не хвилюватися. Навіть у фіналі, коли ситуація вже критична, він спочатку думає не про стосунки, а про те, як врятувати свою репутацію. Для актора дуже важливо знайти, що саме «тримає» Торвальда, що для нього є головною цінністю. Якщо це порядок, стабільність, влада, то вся поведінка героя має будуватися навколо спроб його утримати. Кожна сцена, кожна реакція повинні виходити з цього внутрішнього імпульсу. Такий підхід допоможе зробити образ глибшим і переконливішим у сценічному втіленні.

Ідея ролі полягає в розкритті тем психологічного насильства, диктатури в сім'ї, яка маскується під турботу та доброзичливість. Торвальд здається хорошою людиною – він ніжний, лагідний, дарує подарунки. Але за цим криється глибокий егоїзм, небажання чути іншу людину, бажання панувати, а не ділити життя. Його слова часто є не проявом любові, а способом утвердитися як «голова сім'ї».

Актор повинен передати, як порожні обіцянки, страх втратити статус і репутацію стають важливішими за щире кохання. І коли настає момент кризи, Торвальд не в змозі підтримати Нору, бо боїться не за неї, а за себе. Він зраджує її довіру, і це стає переломним моментом.

Зрештою, актор має допомогти глядачеві побачити не лише зовнішній образ успішного чоловіка, а й внутрішню порожнечу, залежність від громадської думки та нездатність бути по-справжньому близьким. Таке тлумачення ролі робить сценічне втілення Торвальда не просто повсякденним, а глибоко драматичним та соціально значущим.

РОЗДІЛ 3 «Сценічне втілення образу»

3.1 Використання виразних засобів для становлення сценічного образу (голосова та пластична характеристики, темпоритм ролі)

Коли актор починає втілювати образ на сцені, одного лише теоретичного аналізу недостатньо – необхідно знайти конкретні засоби виразності, за допомогою яких Торвальд «оживе» на сцені. У цьому процесі важливі голос, рухи, міміка, а також темп ролі – все це має бути зібрано в чітку та органічну систему.

Голос Торвальда має бути чітким, впевненим, навіть повчальним. Він говорить без зайвих емоцій, рівно, з легкою зверхністю, особливо в розмовах з Норою. У його інтонаціях часто відчувається легке поблажливе ставлення. У його голосі є характерна манірність, і він часто говорить свої слова з певним натхненням, особливо коли використовує метафори в розмові. На репетиціях необхідно експериментувати з рівнем сили голосу: у повсякденних сценах він може бути спокійним і рівним, навіть грайливим у розмові з дружиною, але в кульмінаціях – він може посилюватися, ставати різким або навіть уривчастим, чи навпаки, тихим і тонким, а темп дуже швидким. Такі зміни додають ролі динаміки, правдивості та додають несподівані зміни у характері, які краще розкривають персонажа.

Торвальд має чітку, стриману пластику: він рідко робить різких жестів, не метушиться. Його хода впевнена, постава рівна, кроки точні. У повсякденних сценах Торвальд може бути дещо манірним – поправляти манжети, дивитися на годинник, уникати прямого погляду під час незручної розмови. Все це зовнішній прояв його внутрішньої стриманості та прихованого страху перед хаосом. У сценах роздратування його жести можуть ставати різкішими. Важливо опрацювати звички персонажа: як він тримає руки, як його тіло реагує на несподівані слова, як він сідає чи встає. Це допоможе створити впізнавану манеру поведінки.

У критичних сценах, особливо під час розмови з Норою в кінці п'єси, ці звички можуть змінюватися: актору потрібно вивільнити велику кількість

емоцій, зруйнувати всю штучність, показану раніше. Це дозволяє глядачеві побачити внутрішній надлом персонажа за допомогою зовнішніх ознак.

У сценах з Норою він часто обіймає її, огортає, тримає за руки. Необхідно враховувати той факт, що Торвальд робить це не лише як спосіб вираження своєї любові, але й як засіб контролю та тиску на дружину. Тому необхідно додати допоміжні засоби: підтримувати зоровий контакт, говорити ніжно, але впливово, навіть під простим нахилом голови та посмішкою можна приховати, в буквальному сенсі слова, наказ і прагнення влади.

Темп мовлення та рухів Торвальда спокійний і врівноважений, коли все йде «за планом». Але в конфліктних сценах він може втратити цей темп – говорити швидше, складати коротші фрази, або навпаки – сповільнюватися, затягувати слова, щоб виграти час або приховати емоції. Торвальд має звичку захоплюватися, і під час розмови темп прискорюється, паузи майже зникають, а текст промовляється з натхненням «потокком». На репетиціях варто шукати ці зміни та фіксувати їх, щоб створити чіткий контраст між сценами спокою та драматичної напруги.

На етапі репетицій важливо звернути увагу на такі моменти:

- Чітка дикція — щоб глядач чув усі нюанси інтонацій.
- Тембр голосу — задля досягнення зрілості та певної мужності в словах.
- Робота з паузами — Торвальд часто «зважає» слова перед тим, як їх сказати. Це можна підкреслити паузами. Особливо це необхідно під час акцентування ключових подій.
- Робота з партнером — особливо з актрисою, яка грає Нору. Їхній контакт, фізична дистанція, погляди — усе має значення.
- Імпровізаційні вправи — корисно спробувати відіграти сцени з різними емоційними барвами: наприклад, замість агресії — іронія, замість холодності — показна турбота. Такі вправи допомагають вийти за межі стереотипного втілення ролі й знайти нові варіанти сценічної поведінки.

Сценічна побудова образу Торвальда — це не лише аналіз тексту, а й щоденна робота з голосом, тілом і ритмом. Через ці виразні засоби актор

передає внутрішній стан героя, його розвиток і злам. Саме така багаторівнева робота робить сценічний образ повним і живим.

3.2 Зовнішня робота над роллю. Грим. Зачіска. Аксесуари.

Невід'ємним етапом при створенні сценічного образу є опрацювання зовнішності персонажа, його вигляд для візуального сприйняття.

Далі будуть розглянуті основні складові подоби персонажа, а саме: костюм, аксесуари, грим, зачіска, реквізит, декорації сценічного простору.

Звернувшись до оригінального тексту автора, можна виокремити основний та найточніший опис персонажа. Але, іноді, тексту автора буває недостатньо для створення повноцінної постави персонажа. В такому випадку, актор, з допомогою робочого колективу, сам повинен допрацювати та створити довершений образ персонажу.

«Ляльковий дім» Генріка Ібсена був написаний у 1879 році, тож зовнішній вигляд дійових осіб повинен відповідати стилю та моді того часу.

З п'єси ми знаємо, що Торвальд Хельмер - колишній адвокат який нещодавно, але до моменту подій п'єси, став директором банку. Отже одежею у гардеробі персонажу в основному буде офісна форма банківського працівника 19 століття: біла сорочка, костюм трійка (піджак, жилетка, брюки), кроватка, лаковані туфлі. Стиль одягу строгий, але вишуканий. Події у п'єсі відбуваються у зимню пору року, тож невід'ємною складовою гардеробу персонажу буде верхня одежа, тобто пальто. Якщо персонаж повертається з вулиці додому, на його пальті можуть залишитися сніжинки. Це робиться для досягнення більш правдивого та цікавого ефекту. Протягом перших двох дій п'єси, костюм Хельмера майже не змінюється, однак для різноманітності образу можна змінити кольорову гаму костюму. Наприклад: у першій дії Торвальд з'являється у гармонійному поєднанні коричневих відтінків, а в другій, тони зміняться на темно-сині. У третій дії костюм Хельмера по сюжету п'єси виглядає зовсім іншим: на початку ми знаємо, що Торвальд зі своєю дружиною, Норою, святкують на костюмованому вечорі, і коли вони повертаються Торвальд одягнений відповідно: на ньому фрак, з накинутим зверху чорним доміно.

З аксесуарів протягом всієї п'єси, Хельмер носить на лівій руці обручку, як знак того, що він одружений з Норою. Також, щоб зробити образ цікавішим, можна додати вишукані запонки, краватки, метелики, жабо, манжети, які б підходили стилю Торвальда. У третій дії, коли Хельмер входить у святковому вбранні, на ньому може бути одягнена карнавальна маска з пап'є-маше. Торвальд палить, тож завжди має при собі портсигар з вишуканими табачними виробами усередині. Також, Хельмер при собі завжди носить папку для паперів, які він забирає з банку і кожного дня завзято працює над ними.

При створенні гриму Торвальда Хельмера, треба враховувати важливі фактори, які могли вплинути на вираз обличчя персонажу, таі як: образ та спосіб життя, звички, хворобливість, вік, походження, місце проживання тощо. Торвальд майже весь час працює в своєму кабінеті, або в банку, заради блага своєї родини. Як наслідок обличчя в нього бліде та худорляве, брови тонкі, вигнуті, очі глибоко посаджені, з синцями. Однак не варто й забувати про високий чин Хельмера. Він дбає про свою зовнішність, і вона повинна бути відповідною. Тож при нанесенні гриму не варто сильно виділяти вади персонажу.

Поетапне нанесення гриму для актора молодого віку:

1. При роботі з гримом важливим етапом є підготовка до гримування: влаштування робочого місця, дезінфекція рук та інструментів, підготовка шкіри обличчя.

2. Після етапу підготовки наносимо основний тон, який буде задавати колір обличчя. Його ми робимо трохи блідішим, це можна зробити додавши більше першого тону, або білого.

3. Далі виконуємо контурінг обличчя: у нашому випадку для цього використовуємо схему худого обличчя. Підкреслюємо анатомічні западини на обличчі: лоб, скроні, вилиці, очі та затемнюємо місця під нижньою щелепою. Однак трохи висвітлюємо кінчик підборіддя а також невеличке місце між бровами.

4. Коригуємо ніс: робимо його прямим та гострим, для цього трохи затемнюємо крила носа, а центр так кінчик висвітлюємо.

5. Брови робимо тонкими і вигнутими. Легка корекція.

6. Губи нюдові, з ледь хворобливим відтінком. Можна додати трохи тріщинок.

7. Наносимо ледь помітні зморшки під очима, на лобі і над бровами але уникаємо зморшок під носом, оскільки вони зроблять обличчя сумним, А це не підходить для характеру Торвальда.

8. Щоб грим міцніше тримався можна нанести прозору пудру.

Торвальд завжди слідкує за своєю зачіскою. Стель і колір зачіски буде залежати від актора, або від перуки. Головне щоб вона відповідала моді 19 століття і була охайною та доглянутою.

Одним із ключових реквізитів хельмера є документи над якими він постійно працює перевіряє і час від часу перечитує. На момент першої появи персонажу торвальд має при собі канцелярську ручку, якою він показує на подарунки, які придбала Нора. Протягом п'єси торвальд відправляє паперового листа Нільсу Кругстаду, а пізніше, у відповідь, отримує ще два. Для антуражу вище перелічені паперові вироби можуть мати жовтуватий колір, з написаним зверху рукописним текстом.

Сценічний простір повинен виглядати святково, з різдвяним настроєм. На стінах можуть висіти прикраси з паперу: гірлянди, сніжинки. Також кімнату можуть прикрашати святкові свічки та інші прикраси. За текстом п'єси, посеред вітальні стоїть ялинка, яка, з розвитком подій, змінює свій зовнішній вигляд, при цьому маючи символічне навантаження, відображаючи настрій Нори: у першій дії ялинка красива, гарна, доглянута, її майже щойно прикрасили. У другій дії вона потріпана, з обгорілими свічками та надірваними іграшками.

Отже, з усього вище сказаного можна зробити наступні висновки: зовнішність персонажа відіграє важливу роль у створенні майбутнього образу. вона допомагає візуально сприймати персонажа і може сприяти кращому перевтіленню актора. Персонаж Торвальд Хельмер має класичний вигляд

чоловіка свого часу, а саме 19 століття. Протягом більшої частини п'єси, Торвальд одягнений в офісну форму, і тільки в третій дії з'являється в святковому вбранні. із аксесуарів торвальд завжди носить на руці обручку, має з собою портсигар як символ статусу, а також паку з паперами над якими він завзято працює. Для створення гриму хельмера було взято схеми художого обличчя та старечого обличчя, які були поєднані між собою. Зачіска у торвальда завжди охайна та доглянута. При декорації сценічного простору більше всього уваги слід приділяти святковому настрою Різдва.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи над цим творчим проєктом в достатній мірі було реалізовано поставленні завдання.

Було проаналізовано життєвий і творчий шлях Генріка Ібсена, з акцентом на історичному контексті його розвитку як драматурга. Було прослідковано вплив історичних процесів, які могли вплинути на формування світогляду автора.

Ми розглянули, як соціальні зміни 1870-х років, зокрема правові обмеження для жінок, вплинули на ідею п'єси, а також розглянуто структуру, символіку та сценографічні особливості твору.

Було розкрито хронологію подій та глибокі внутрішні суперечності між персонажами, що викликають драматичну напругу.

Побудовано детальний аналіз особистості героя, його біографії, мислення та мотивації.

Проаналізовано стосунки Торвальда з усіма головними та другорядними персонажами, включаючи навіть тих, хто не з'являється на сцені, але формує соціальний тиск на героя.

Ми визначили надзавдання та наскрізну дію, внутрішню мету героя та шляхи її досягнення, а також сформулювали ідею ролі – показати руйнівну силу нездорових стосунків між чоловіком і жінкою.

Було втілено особливості персонажа Торвальда Хельмера в репетиційному процесі за допомогою голосу, пластики, темпу, роботи в парі та імпровізаційних вправ, що дозволяють досягти глибокого та органічного виконання. Було проведено репетиційні процеси у колективі, які дозволили створити цілісну виставу.

Досліджено історичний аспект та створено зовнішній вигляд персонажа за допомогою костюма, гриму, зачіски та було оформлено і підібрано влаштування сценічного простору. Візуальний образ Торвальда базується на дослідженні костюма епохи.

Таким чином, усі поставлені завдання були реалізовані на достатньому рівні. Результатом цієї роботи стало цілісне сценічне втілення образу Торвальда Хельмера, що поєднує глибину психологічного аналізу з емоційною ширістю та соціальною критикою, актуальною як за часів Ібсена, так і сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Arsh, Historian. «Європейський костюм 19 століття.» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://arshhistorian.blogspot.com/2020/11/19.html>
2. Broström, Anna & Buset, Bjørn Magnus. Artistic Complexities and Leadership Politics in Henrik Ibsen's Theater World. - 343 с.
3. Віталій Міз'як, Робоча програма навчальної дисципліни «ВИКОНАННЯ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ». Харків, 2024. - 18 с.
4. Casa de Bonecas - Ibsen (A Doll's House, 1992). [Онлайн-відео] Режим доступу: <https://youtu.be/ZJDnHQT2BDk>
5. Добровольська Світлана, Словник театральних термінів з дисципліни "Майстерність актора". [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://naurok.com.ua/slovník-teatralnih-terminiv-z-disciplini-maysternist-akto-ra-123423.html>
6. Om Professor Munchs anti skandinaviske Historik. Aftryk af en Opsats i Christiania-Posten, 1849. - 84 с.
7. Ibsen, Henrik. «A Doll's House.» [Online PDF] Режим доступу: <https://www2.hf.uio.no/polyglotta/public/media/libraries/file/10/A%20Dolls%20House-%20Henrik%20Ibsen.pdf>
8. Генрік Ібсен — Ляльковий дім (характеристика та аналіз героїв твору). [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/review-zl/printit.php?tid=9761>
9. Генрік Ібсен, «Ляльковий дім», переклад О. Новицького. - 88 с.
10. Letters of Henrik Ibsen, New York, Fox, Duffield and company, 1905. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015005058386&seq=5>
11. К. І. Матейко. «Народний одяг XIX — початку XX ст. Частина перша.» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ukr.sovfarfor.com/dekorativno-prikladne-mistectvo/odjag/272-narodnij-odjag-xix-pochatku-xx-st-chastina-persha.html>

12. Moi, Toril. «Henrik Ibsen and the Birth of Modernism: Art, Theater, Philosophy.» Oxford University Press, 2006. - 383 с.
13. Національний академічний драматичний театр імені Лесі Українки. «Ляльковий дім.» [Виробництво театру онлайн] Режим доступу: <https://lesyatheatre.com.ua/ukr/plays/dollhouse>
14. Офіційна інстаграм-сторінка Українського малого академічного театру. @maly_teatr. [Публікація в соціальних мережах в Інтернеті] Режим доступу: <https://www.instagram.com/p/C2DCpnJtbAj/?igsh=MWJrMDdlajQxZm1nYQ>
==
15. Паві П. Словник театру. Львів, 2006. - 640 с.
16. Tyson, Alan. «The Dramatic Structure in Ibsen's Later Plays.» — 1987. - 344 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1. *“Casa de muñecas”* (з іспан. *“Ляльковий будинок”*) фільм 2002 року,
Режисер: Manuel Arman, Актор: Joaquín Notario, Грумер: Anna Carrasco,
Костюмер: Angeles Moreno.

Додаток 2. Театр ім. Лесі Українки *“Ляльковий дім”* вистава 2015 року,
Режисер: Ірина Барковська, Актор: Петро Сова, Грумер, костюмер: Олена
Дробна.

Додаток 3. *A dolls house* (з англ. “Ляльковий дім”) фільм 1992 року, Режисер: David Thacker Актор: Trovor Eve Грімер: Jean Steward Костюмер: Lyn Avery Reynolds.

Додаток 4. Малий театр в Києві “Ляльковий дім” вистава 2024 року, Режисер: Олексій Гладушевський Актор: Сергій Радченко Гример: Катерина Скорих Костюмер: Валентина Панчук, Анна Гордєєва.

